

UOT: 821(091)

**HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK MƏNƏVİYYATI
(TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATINA DƏYƏR KONTEKSTİNDƏ)**

Elman Quliyev
Filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Azərbaycan, Bakı
elman.guliyev1958@gmail.com
Orcid: 0000-0001-5413-9479

Xülasə

Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli ədəbiyyat və milli mədəniyyət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biridir. Ulu öndərin türkçülük fəaliyyəti bir millət olaraq altı min ildən çox tarixi olan, hazırda geniş coğrafiyalarda məskunlaşan təxminən 301 milyonluq türkün bütün istiqamətlərində ümumtürk həmrəyliyinin inkişafı, möhkəmləndirilməsi və irəliyə doğru aparılması yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummilli liderin türk xalqlarının ədəbiyyat, geniş mənada mədəniyyət ortaqlığını və əlaqə bağlılığını özündə əks etdirən proqram xarakterli fikirləri bu fəaliyyətin tərkib hissələrindən biridir. Ulu öndər türk dünyamızın İbn Sina, Nizami, Nəvai, Y.İmrə, Füzuli, Məxtumqulu, Ç.Aytmatov, M.Şəhriyar və s. kimi əbədiyyət simalarını, habelə “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamiş” və s. möhtəşəm dastanlarını xalqlarımızın ümumi mədəni sərvəti hesab etməklə yanaşı, onları həm də dünya mədəniyyətinin ecazkar simaları və nümunələri səviyyəsində dəyərləndirirdi. Keçən əsrin 90-cu illər tədbirləri sırasında türkmən şairi Məxtimqulunun, qazax şairi və mütəfəkkiri Abay Kunanbayevin, özbək hökmdarı və siyasi lideri Əmir Teymurun, türk dünyasının digər dahi şəxsiyyətləri olan İbn-Sinanın, Nizaminin, C.Ruminin, Nəvainin, Y.İmrənin, Mahmud Kaşğarlının və s. yubiley mərasimlərində Ulu öndərin çıxış və təbrik məktublarında adları sadalanan şəxsiyyətlərə türk milli bütövlüyü, türk milli əxlaqı, türk milli dəyərləri və s. daxilində münasibət bildirilmiş və bu dahilər zəngin ümumtürk mənəvi irsinin nümayəndələri kimi dəyərləndirilmişdir.

Ulu öndər hər hansı türk yazıçı və şairindən söhbət açanda onun mənsub olduğu xalqla yanaşı, digər türk xalqları ilə də bağlılığına daha çox önəm vermişdir. Təsədüfi deyil ki, Heydər Əliyev Nizami, Füzuli, Nəsimi, Y.İmrə, Nəvai, A. Kunanbayev, Məxtunqulu və onlarla digər türk sənətkarlarını sırf milli türk (Azərbaycan, Türkiyə, özbək, qazax, türkmən) kontekstindən deyil, ümumtürk kontekstində də təqdim etməyi vacib sayır.

Müasir mərhələdə türk dünyamızın ən aparıcı yazarları olan M.Şəhriyar, Ç.Aytmatov, O.Süleymanov kimi ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıqlarını dahi Heydər Əliyev milli-fəlsəfi prizmadan dəyərləndirmiş, bu sənətləri milli böyüklüyümüzün təsdiqi baxımından mühüm ədəbi hadisə hesab etmişdir.

Heydər Əliyev türk xalqları mədəniyyəti və ədəbiyyatına kompleks yanaşaraq onu türk dünyasını ortaq bir ideya ətrafında birləşdirəcək vasitə kimi dəyərləndirmişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, türk, mədəniyyət, mənəvi irs, Azərbaycan

**HAYDER ALIYEV AND TURKISH SPIRITUALITY
(IN THE CONTEXT OF VALUE TO LITERATURE OF TURKISH NATIONS)**

Elman Guliyev
Doctor of philological sciences, professor
Azerbaijan State Pedagogical University
Head of the Turkish literature department of Turkological Center

Abstract

The creative problems of the literature of the Turkic peoples is one of the main directions of the national literature and national culture policy of the national leader Heydar Aliyev. The Turkic activity of the great leader is of great importance in the development, strengthening and moving forward of the all-Turkish solidarity in all directions of the approximately 301 million Turks who have a history of more than six thousand years as a nation and currently live in large geographical areas. The programmatic ideas of the national leader, which reflect the literary and cultural commonality of the Turkish peoples in a broad sense, are one of the components of this activity. The great leader as a poet of our Turkish world Ibn Sina, Nizami, Navai, Y.Imre, Fuzuli, Makhtumgulu, Ch. Aytmatov, M. Shahriyar, etc. as well as "Dade Gorgud", "Manas", "Alpamysh", etc. in addition to considering his magnificent epics as the common cultural wealth of our peoples, he also valued them at the level of wonderful faces and examples of world culture.

Among the events of the 90s of the last century, at the jubilee ceremonies Turkmen poet Makhtumgulu, Kazakh poet and thinker Abay Kunanbayev, Uzbek ruler and political leader Amir Teymur, other geniuses of the Turkic world Ibn Sina, Nizami, J.Rumi, Navai, Y.Imre, Mahmud Kashgarli, etc. were mentioned to the persons whose names were listed in the speeches and congratulatory letters of the great leader was expressed an attitude Turkish national integrity, Turkish national morals, Turkish national values, etc., and these geniuses were valued as representatives of the rich all-Turkish spiritual heritage.

When the great leader talked about any Turkish writer and poet, he gave more importance to his connection with the people he belonged to, as well as with other Turkish peoples. It is no coincidence that Heydar Aliyev presented important Nizami, Fuzuli, Nasimi, Y. Imre, Navai, A. Kunanbayev, Makhtumgulu and dozens of other Turkish artists not only from the national Turkish (Azerbaijani, Turkey, Uzbek, Kazakh, Turkmen) context, but also from the all-Turkish context. Even Heydar Aliyev valued the works of literary figures such as M. Shahriyar, Ch. Aytmatov, O.Suleymenov, who are the leading writers of our Turkish world at the modern stage and considered these arts as an important literary event from a national-philosophical perspective in terms of confirming our national greatness. Heydar Aliyev took a complex approach to the culture and literature of the Turkic peoples and valued it as a means to unite the Turkic world around a common idea.

Key words: Heydar Aliyev, Turkish, culture, spiritual heritage, Azerbaijan

**ГЕЙДАР АЛИЕВ И ТУРЕЦКАЯ ДУХОВНОСТЬ
(В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРЫ ТУРЕЦКИХ НАРОДОВ)**

Эльман Гулиев

Доктор филологических наук, профессор

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Азербайджан, Баку

Резюме

Творческие проблемы литературы тюркских народов являются одним из основных направлений национальной литературной и национальной культурной политики общенационального лидера Гейдара Алиева. Тюркская деятельность великого лидера имеет большое значение в развитии, укреплении и продвижении общетурецкой солидарности по всем направлениям примерно 301 миллиона тюрков, имеющих более чем шеститысячелетнюю историю как нации и живущих в настоящее время в крупных географических районах. Программные идеи национального лидера, отражающие литературную и культурную общность и связь турецкого

[Type here]

народа в широком смысле, являются одной из составляющих этой деятельности. Великие лидеры нашего тюркского мира Ибн Сина, Низами, Наваи, Ю. Имре, Физули, Махтумгулу, Ч. Айтматов, М. Шахрияр и другие. а также «Даде Горгуд», «Манас», «Алпамыш» и др. его великолепные эпосы не только считал общим культурным достоянием наших народов, но и ценил их на уровне чудесных лиц и образцов мировой культуры.

Среди событий 90-х годов прошлого века туркменский поэт Махтумгулу, казахский поэт и мыслитель Абай Кунанбаев, узбекский правитель и политический деятель Амир Теймур, другие гении тюркского мира Ибн-Сина, Низами, Дж. Рюмин, Наваин, Ю. Имре, Махмуд Кашгарли и др. Турецкая национальная целостность, турецкая национальная мораль, турецкие национальные ценности и т.д. были упомянуты в адрес лиц, чьи имена были упомянуты в речах и поздравительных письмах великого лидера на юбилейных церемониях. и эти гении ценились как представители богатого общетурецкого духовного наследия.

Когда великий лидер говорил о каком-либо турецком писателе и поэте, он придавал большее значение его связи с народом, к которому он принадлежал, а также с другими турецкими народами. Неслучайно Гейдар Алиев представил Низами, Физули, Насими, Й.Имре, Наваи, А.Кунанбаева, Махтунгулу и десятки других турецких художников не только из национального турецкого (азербайджанского, турецкого, узбекского, казахского, туркменского) контекста, но и в общетюркском контексте.

Даже Гейдар Алиев ценил с национально-философской точки зрения произведения таких литературных деятелей, как М. Шахрияр, Ч. Айтматов, О. Сулейменов, являющихся на современном этапе ведущими писателями нашего тюркского мира, и рассматривал эти искусства как важное литературное событие в плане подтверждения нашего национального величия.

Гейдар Алиев комплексно подходил к культуре и литературе тюркских народов и ценил ее как средство объединения тюркского мира вокруг общей идеи.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Турецкий язык, культура, духовное наследие, Азербайджан.

Aktuallıq. Türk dünyamızın iki nəhəng şəxsiyyəti və nəhəng siyasi lideri – Qazi Mustafa Kamal Atatürk və Ulu Öndər Heydər Əliyev haqqında hər zaman düşüncəyə XI əsr türk mədəniyyətimizin qızıl kitabı “Divanü lüğət-it-türk”də yer alan aşağıdakı sözlər bir anlığa düşüncələrimə hakim kəsilir: “Tanrının inayəti ilə günəş türk bürclərində doğdu və göylərin bütün dairələri onların mülkləri üzərinə döndü, Tanrı onlara türk adını verdi və onları yer üzünə hakim qıldı. Dövrümüzün xaqanlarını onlardan çıxardı, dünya millətlərinin idarə cilovunu onların əlinə tapşırırdı, onları hamıdan üstün elədi, onları haqq üzrə qüvvətləndirdi” (Mahmud Kaşğari, “Divanü lüğət-it-türk”, I cild, Bakı, 2006, səh.54). Bu sözlərin hikməti kimi zəngin və qədim tariximizin şan-şöhrəti olan Mete, Atilla, Alp Ər Tonqa, Oğuz Kağan, Əmir Teymur, Şah İsmayıl Xətai, Sultan Suleyman, Ərtoğrul, Osman Qazi, Qanuni Sultan Süleyman, Sultan Əbdülhəmid və s. türksiyasi liderlərinin, Mahmud Kaşğarının sözləri ilə desək, “dünya millətlərinin idarə cilovlarını əllərində saxlamaq və hamıdan üstün olmaq” bacarıqlarının kökündə bir Tanrı inayətinin dayandığı təsdiqini tapır. Qədim türk inanclarından birində deyildiyi kimi: “Tanrı istəməsə kimsə hökmdar ola bilməz”. Ona görə də hər iki dahi haqqında düşüncəyə bu məntiqdən doğan hikmətin aparıcılığı mənim üçün böyük önəm təşkil edir.

Şübhəsiz, türk dünyasının əvəzsiz və böyük şəxsiyyəti dahi Heydər Əliyevin həyat və tale payında Tanrı inayətinin mövcudluğunu inkar etmək qeyri-mümkündür. Buna görə də Heydər Əliyev fenomeni öz çəkisinə, öz tutumuna, çoxsahəli fəaliyyət istiqamətlərinə görə fərqlənmiş və Heydər Əliyev qeyri-adiliyinin ilahi bir gücə bağlılığına insanlar həmişə inam nümayiş

etdirmişlər. Müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu Ulu öndər Heydər Əliyevin geniş diapazonlu siyasi-ideoloji və milli-mənəvi fəaliyyəti yalnız Azərbaycanı deyil, bütövlükdə türk dünyasını əhatə edir. Ulu öndərin türkçülük fəaliyyəti bir millət olaraq altı min ildən çox tarixi olan, hazırda geniş coğrafiyalarda məskunlaşan təxminən 301 milyonluq türkün bütün istiqamətlərində ümumtürk həmrəyliyinin inkişafı, möhkəmləndirilməsi və irəliyə doğru aparılması yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummillə liderin türk xalqlarının ədəbiyyat, geniş mənada mədəniyyət ortaqlığını və əlaqə bağlılığını özündə əks etdirən proqram xarakterli fikirləri bu fəaliyyətin tərkib hissələrindən biridir. Heydər Əliyev türk xalqlarının böyüklüyünü, onun ruhani gücünü, mənəvi zənginliyini, ruhunda yaşayan fəqrlə milli estetikasını, fikrin bədii ifadə imkanlarının yüksəkliyini və s. bilavasitə onun ədəbiyyatı ilə bağlayırdı. Əbəs yerə deyildir ki, ulu öndər türk dünyamızın İbn Sina, Nizami, Nəvai, Y.İmrə, Füzuli, Məxtumqulu, Ç.Aytmatov, M.Şəhriyar və s. kimi ədəbiyyət simalarını, habelə “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamış” və s. möhtəşəm dastanlarını xalqlarımızın ümumi mədəni sərvəti hesab etməklə yanaşı, onları həm də dünya mədəniyyətinin ecazkar simaları və nümunələri səviyyəsində dəyərləndirirdi: “Qədim dövrlərdə “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamış”, “Koroğlu” dastanları, xalqımızın hamısına mənsub olan dahi şairlərimiz, yazıçılarımız – Nizami, Yunis İmrə, Əlişir Nəvai, Füzuli, Nəsimi, Məxtumqulu, Abay və digərləri xalqımızın tarixini, mənəvi dəyərlərini əks etdirir, xalqımızı dünyaya tanıdan ölməz əsərlər yaratmışlar”. Qürurla demək lazımdır ki, Azərbaycançılıq, Türkçülük, Turançılıq Heydər Əliyevin dövlətçilik və milli ideoloji konsepsiyasının aparıcı xəttində dayanırdı. Ulu öndər bu konsepsiya daxilində ümumtürk ədəbiyyatı məsələlərinə dövlətçilik mənafeyi baxımından yanaşır, ortaq ədəbiyyatı, ortaq mədəniyyəti türk dünyasının birliyi üçün mühüm vasitə hesab edirdi. Ulu öndər haqlı olaraq türk xalqlarının tarix boyu yaratdıqları mədəni abidələri, mənəvi irs nümunələrini ümumtürk kontekstindən dəyərləndirmək üçün həm tarixi yenidən qiymətləndirmək, həm də ədəbi-mədəni inteqrasiyasını genişləndirmək təşəbbüsü ilə çıxış edirdi. Çünki Ulu öndər türkün hər bir ədəbi-mədəni irs nümunəsində kökü bir dilə, bir mənəviyyəyə və bir mədəniyyətə bağlılığı görür və bunun tarixi ortaq mahiyyətinə xüsusi diqqət ayırırdı. Məsələn, dahi Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, o cümlədən türk dünyasının böyük şairi M.Füzuli sənətindən danışarkən onun sənət estetikasının mahiyyətini açıqlamaqla yanaşı, Füzuli yaradıcılığında əxz olunan milli yaşantıların əhəmiyyətini də göz önündə canlandırırdı. Heydər Əliyev 1994-cü ildə Füzulinin 500 illiyi ilə əlaqədar Türkiyə Böyük Millət Məclisində etdiyi çıxışda belə deyirdi: “Füzuli keçmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. Amma indi türk dünyası XX əsrdə parçalanmış olduğu halda, türk dünyasına mənsub ölkələrin, demək olar ki, tam əksəriyyətinin (bir Türkiyədən savayı) onların həyatına, tarixinə, adət-ənənələrinə uyğun olmayan rejimlər içərisində yaşadığı vaxtda Füzuli bizi yaşadaraq bu günlərə gətirib çıxarmışdır”. Sitatdan görüldüyü kimi ulu öndər Heydər Əliyev türk kimliyinin formalaşmasında və türk kimliyinin bütövləşməsində ruhi-mənəvi varlığın vacibliyinə xüsusi önəm keçmiş və bu xüsusda ədəbiyyatın rolunu hər şeydən üstün tutmuşdur. Bu mənada Ulu öndər Heydər Əliyev milli siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilən ədəbiyyat siyasətinin mahiyyətində türk xalqları ədəbiyyatının ədəbi-mədəni potensialının böyüklüyünün təsdiqi və təbliği mühüm yer tutur. Ulu öndər istər Azərbaycan, istərsə də türk dünyasının istənilən coğrafiyasında yazıb-yaradan sənət dahilərimizin yaradıcılıqlarını türkün özünü tanıma və özünü tanıtmə yolunda tarixi hadisə hesab edir.

TÜRKSOY çərçivəsində Türk dünyası yazıçılarının 6 noyabr 1996-cı ildə Bakıda keçirilən III qurultayında ümummillə lider Heydər Əliyevin tarixi çıxışı ümumtürk ədəbiyyatı problemlərini vahid türk mədəniyyəti hadisəsi tipində dəyər verməsinin əyani təzahürüdür: “Xalqlarımızın

böyük tarixini yenidən qiymətləndirmək, hər bir xalqın tarix boyu yaratdığı mənəvi dəyərləri, mədəniyyət abidələrini bütün xalqlar üçün doğma etmək bizim bu görüşlərin mərkəzində duran vəzifələrdir. Bizim köklərimiz bir dilə, bir mənəviyyətə, bir dinə bağlı olduğuna görə çox dərin və mənəvi dəyərlərimiz tarixin bütün mərhələlərində nə qədər çətinliklərlə rastlaşsa da, dayanmayıb, inkişaf edir. İndi isə türkdilli xalqların müstəqil dövlətləri olduğuna görə və bizim əlimizdə böyük imkanlar yarandığına görə bu prosesləri daha da gücləndirə, daha da mütəşəkkil edə bilərik. Bu, bizim borcumuzdur”.

Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə türk mədəniyyət abidələri ilə bağlı beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi bilavasitə türk milli-mənəvi ideologiyasının dünya arenasında təbliği baxımından əlamətdardır. 2000-cı ilin aprelində Azərbaycan və orta q türk epos nümunəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud”un YUNESKO səviyyəsində 1300 illik yubileyinin keçirilməsi türk dünyası üçün böyük ədəbi-siyasi, elmi-mədəni hadisə olmaqla yanaşı, həm də ulu öndərin dövlətçilik və türkçülük ideologiyasına bağlılığının göstəricisi idi. Ulu öndərin təşəbbüsü ilə ərsəyə gələn bu tədbir mədəniyyətimizin qədim və böyüklüyünü təsdiqləmək, eyni zamanda dünya türklərini ortaq bir ideya ətrafında birləşdirmək məqsədi daşıyırdı: “Bu gün Azərbaycan xalqı möhtəşəm “Kitabi Dədə Qorqud” eposunun 1300 illiyini böyük bayram kimi təntənə ilə qeyd edir. Bu yubiley bizim üçün, bəşər mədəniyyəti üçün müstəsna əhəmiyyəti olan bir tarixi hadisədir. Bu, bizim tarixi köklərimizə, milli ənənələrimizə, milli-mənəvi dəyərlərimizə, mədəniyyətimizə, elmimizə, xalqımızın çoxəsrlik tarixinə olan hörmət, ehtiram bayramıdır. Bu bizim milli azadlığımızın, dövlət müstəqilliyimizin bayramıdır”. Sitat türk xalqlarının vahid milli tarix, milli mənəviyyət, milli ədəbiyyat, milli adət-ənənə, milli-mənəvi dəyər və s. fikirləri ifadə etmək baxımından əlamətdardır və təbii olaraq ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq və Türkçülük ideoloji konsepsiyasının göstəricisidir.

Heydər Əliyev türk xalqları ədəbiyyatı problemlərindən danışarkən, ayrı-ayrı yaradıcı şəxsiyyətlərdən söhbət açarkən məsələyə həm ədəbi, həm də tarixi baxımdan yanaşmış, türk xalqlarının həm siyasi, həm də mədəni həyatında rolu olan yazıçı və şairlərin fikirlərinin bütün zamanlar üçün əhəmiyyət daşıdığını xüsusi qeyd etmişdir. Keçən əsrin 90-cu illər tədbirləri sırasında türkmən şairi Məxtimqulunun, qazax şairi və mütəfəkkiri Abay Kunanbayevin, özbək hökmdarı və siyasi lideri Əmir Teymurun, türk dünyasının digər dahi şəxsiyyətləri olan İbn-Sinanın, Nizaminin, C.Ruminin, Nəvainin, Y.İmrənin, Mahmud Kaşğarlının və s. yubiley mərasimlərində Ulu öndərin çıxış və təbrik məktublarında adları sadalanan şəxsiyyətlərə türk milli bütövlüyü, türk milli əxlaqı, türk milli dəyərləri və s. daxilində münasibət bildirilmiş və bu dahilər zəngin ümumtürk mənəvi irsinin nümayəndələri kimi dəyərləndirilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlində Kırım-tatar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Rusiya müsəlmanlarının lideri, türk millətinin atası və müəllimi, xalq maarifi islahatçısı, tatar milli mətbuatının banisi İsmayıl bəy Qaspiralının “dildə, fikirdə, işdə birlik” ideyasını xatırlaması təsadüfi deyildir. Heydər Əliyev İ.Qaspiralının bu sözlərini böyük keşməkeşlər yaşamış türklər üçün əhəmiyyətli sayır, reallaşacağı təqdirdə irəli sürülən ideyanın türk xalqlarının həyatı üçün vacibliyinə xüsusi diqqət ayırır: “XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarını yaxınlaşdırmaq, onları vahid siyasi, iqtisadi və mədəni gücə çevirmək istəyən görkəmli şəxsiyyətlərimiz “dildə, fikirdə, əməldə birlik” şüarı ilə çıxış edirdilər. Biz uzun mübarizələrdən sonra XX əsrin sonunda bu imkana nail olduq. Şübhəsiz, indiki şəraitdə türkdilli dövlətlərin qarşılıqlı əməkdaşlığı bu sahədəki uğurlarımızı daha da artıracaqdır”.

Heydər Əliyev bütün zamanlarda türk birliyindən danışarkən onun mədəni birliyinə xüsusi

önəm vermiş, xalqların mədəni birliyini onun dili, keçmiş və adət-ənənələri ilə sıx bağlamışdır. Bu mənada Ulu öndər hər hansı türk yazıçı və şairindən söhbət açanda onun mənsub olduğu xalqla yanaşı, digər türk xalqları ilə də bağlılığına daha çox önəm vermişdir. Təsadüfi deyil ki, Heydər Əliyev Nizami, Füzuli, Nəsimi, Y.İmrə, Nəvai, A. Kunanbayev, Məxtunqulu və onlarla digər türk sənətkarlarını sırf milli türk (Azərbaycan, Türkiyə, özbək, qazax, türkmən) kontekstindən deyil, ümumtürk kontekstində də təqdim etməyi vacib sayır. Məsələn, XIX əsr qazax ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Abay Kunanbayevin şəxsiyyəti və bədii yaradıcılığında danışarkən Ulu öndər onun yaradıcılıq mənsubiyyətini dünya, ümumtürk, qazax və Azərbaycanla əlaqələndirir və bu cür çoxşaxəli mənsubluğun arxasında dahiliyin dayandığını nəzərə çatdırmaq istəyir: “Abay, onun yaradıcılığı bütün bəşəriyyətə, bütün xalqlara məxsusdur. Təbii ki, bu, qazax xalqının fəxri, qazax xalqının xoşbəxtliyidir. Çünki, onun belə görkəmli övladı, alimi, maarifçisi var və o, öz xalqını xoşbəxtliyə və firavanlığa aparan düzgün yol göstərmişdir. Bununla yanaşı, o, bütün bəşəriyyətə, eyni zamanda Azərbaycan xalqına məxsusdur.”

Bildiyimiz kimi, Abay Kunanbayev bir şair və bir yazıçı olaraq XIX əsr qazax modern ədəbiyyatının qurucusu olmuş, ədəbiyyata mövzu, forma, dil, üslub, vəzn yenilikləri gətirmiş qüdrətli söz ustasıdır. Xalq şeiri ənənələrinə bağlılığı, realist təsvir üsullarının zənginliyi, maarifçilik ideyalarının və milliliyin təbliği, ictimai bərabərsizliyə, sosial eybəcərliyə, savadsızlığa, cəhalətə, xurafata və s. tənqidi münasibəti baxımından üstün mövqə tutan Abay Kunanbayev sənəti ilə həqiqi mənada, Ulu öndərin sözləri ilə desək, “qazax xalqının fəxri, qazax xalqının xoşbəxtliyidir”. Göründüyü kimi, ədəbiyyatşünaslıq və fəlsəfi mühakimə ölçüləri daxilində Abay Kunanbayevin materialist alim və maarifçi-realist sənətkar olaraq dəyərləndirilməsi, bədii-ictimai qayəsinə görə yaradıcılığının mənsub olduğu xalqın milli bədii sərvəti hesab edilməsi Heydər Əliyev dühasının ortaya qoyduğu dəyərlər səviyyəsində əhəmiyyətlidir. Bu mənada türk xalqları ədəbiyyatı problemlərinə yanaşmasında Heydər Əliyev həm də filosof-araşdırmaçı təsiri bağışlayır. Ulu öndər “tarixi araşdıranda gördüm ki, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan və İraq-türkmanları bir bütövün parçalarıdır” – deyərək tarixi mənbələrdə mübahisə predmetinə çevrilən İraq-türkmanlarının etno-kimliyinə aydınlıq gətirmiş, İraqın Kərkük, Mosul, Ərbil, Səlahəddin, Diyala və s. yerlərində yaşayan üç milyondan çox oğuz türkünün Azərbaycanla bağlılığını təsdiq etmişdir. Heydər Əliyevin bu fikirləri bir tərəfdən İraq-türkmanlarının milli-etnik kimliyinin, digər tərəfdən isə yaratmış olduqları mənəvi-mədəni irslərinin konturlarını müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Doğurdan da, biz ümumtürk ədəbiyyatının tərkib hissəsi olan İraq-türkman ədəbiyyatı ilə, Mustafa Cavadın “İraq türklərinin tarixi (1946)”, Hidayət Kamal Bayatlının “İraq-türkman türkcəsi (1996)” və s. tədqiqat kitabları ilə yaxından tanış olduqda İraq-türkmanlarının bizimlə eyni kökdən olduqlarının bir daha şahidi olur, problemlə bağlı Ulu öndər yanaşmasının təsdiqini görürük. İraq-türkman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əbdüllətif Bəndəroğlu yaradıcılığında da Ulu öndərin dediyi kimi, Azərbaycanlılarla İraq-türkmanlarının bir bütövün parçaları olduğu təsdiqini tapır:

*Azərilər səsinə
Mənim qəlbim heyrandır.
Əslimiz Azər isə
Dilim həm də türkməndir
Mənim bütün varlığım
Ellərimə qurbandır.*

Klassik irsə, klassik ədəbiyyata münasibətlə yanaşı, türk xalqları ədəbiyyatının müasir mərhələsi, bu mərhələnin ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərinin bədii yaradıcılıqları Heydər Əliyevin həmişə maraq dairəsində olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Heydər Əliyev türk xalqları ədəbiyyatının müasir mərhələsindən danışarkən bu mərhələyə daha çox milli özünüdərk, milli oyanış, milli-əxlaqi dəyərlərin üzə çıxarılması məsələləri daxilində münasibət bildirmişdir. Müasir mərhələdə türk dünyamızın ən aparıcı yazarları olan M.Şəhriyar, Ç.Aytmatov, O.Süleymanov kimi ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıqlarını dahi Heydər Əliyev milli-fəlsəfi prizmadan dəyərləndirmiş, bu sənətləri milli böyüklüyümüzün təsdiqi baxımından mühüm ədəbi hadisə hesab etmişdir. Ulu öndərin 1996-cı ilin oktyabr ayında Daşkənd şəhərində dünya şöhrətli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovla, 1999-cü ildə Bakıda görkəmli qazax şairi Oljas Süleymanovla görüşlərində ictimai-siyasi problemlərlə yanaşı, onların yaradıcılıq problemlərindən də danışmış, hər iki sənətkarın yaradıcılığı üçün xarakterik olan milli ruh ideallarına xüsusi olaraq toxunmuşdur. Sovetdövründə qadağan olunsa da, Ulu öndər düzgün olaraq onların sənətlərinin milli qayəsini təşkil edən türkçülük ideyalarını bütün türk dünyası üçün əhəmiyyətli saymış, hər iki sənətkarı türk milli mədəniyyətimizin, türk milli bədii intellektinin nadir simaları hesab etmişdir.

Ulu Şəhriyar yaradıcılığı Heydər Əliyev üçün ən sevimli yaradıcılıq nümunələrindən biri olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, Ulu öndərə ünvanlanan “sevdiyiniz şair” sualına “Şəhriyar” cavabı Heydər Əliyevin Şəhriyara olan sonsuz ehtiramlarının ifadəsidir. Şəhriyarın 90 illik yubileyi ilə əlaqədar 1996-cı ildə Bakıda keçirilən tədbirdə Ulu öndərin çıxışı Şəhriyar yaradıcılığı üçün vacib məqamları əhatə etmək və bu yaradıcılığın ədəbi-bədii tutumunu müəyyənləşdirmək baxımından səciyyəvidir. Belə ki, ustad Şəhriyar sənətinin “şərq şeirinin nadir siması”, “yeni ədəbi məktəbin banisi”, “filosof şair”, “vətəndaş şair” və s. kontekstlərdə dəyərləndirilməsi dahi Heydər Əliyev baxışlarında bu yaradıcılığın yeni ədəbi baxış müstəvisində dəyərləndirilməsi üçün perspektivləri müəyyənləşdir.

Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri ümummillə lider Heydər Əliyevin milli ədəbiyyat və milli mədəniyyət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biridir. TÜRKSOY kimi türk mədəni əməkdaşlıq təşkilatının yaradılmasının əsas təşkilatçılarından biri olması, YUNESKO xətti ilə türkü bir daha özünə qaytaran türk dünyası korifeylərinin yubiley tədbirlərinin keçirilməsi, türkçülük ideyalarının təbliğinə həsr edilmiş çoxsaylı konfransların təşkili və s. Heydər Əliyevin türkçüləklə bağlı mədəni layihə və mədəni tədbirlərin həyata keçməsində aktiv və müqayisəolunmaz fəaliyyətindən xəbər verir və Ulu öndərə yaşadığımız dövrün “BİR BÖYÜK TÜRK” adını daşımağa haqq qazandırır.

Heydər Əliyev türk xalqları mədəniyyəti və ədəbiyyatına kompleks yanaşaraq onu türk dünyasını ortaqlıq bir ideya ətrafında birləşdirəcək vasitə kimi dəyərləndirir. Çünki Ulu öndər söz sənətini etnik mövcudluğun, milli bütövlüyün, milli mədəniyyətin, milli intellektin göstəricisi hesab edir. Heydər Əliyevin milli ideallara söykənən ədəbiyyat siyasəti milli düşüncəli ədəbi proseslə yanaşı, ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslığın inkişafına da təsirsiz ötüşməmişdir. Ulu öndər doğru olaraq zaman-zaman formalaşmış milli ruhumuzun, milli ideologiyamızın, milli psixologiyamızın, milli şüurumuzun özünüifadə və təsirinin ədəbiyyatla əlaqəsini xüsusi qeyd edir və bu dəyərləri əxz etmək üçün ədəbi-bədii düşüncələrimizdən bəhrələnməyi vacib sayırdı. Bu mənada Ulu öndərin türk xalqları ədəbiyyatı ilə bağlı fikirlərini geniş anlamda ümumtürk mədəniyyətinin dünya mədəniyyəti çərçivəsində təbliğinin təntənəsi, eyni zamanda, öz keçmişinə, mədəni dəyərlərinə sevgi və hörmətin göstəricisi olaraq hər bir türkə ünvanlanan çağırış və vəsiyyəti kimi qəbul etmək borcumuzdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Aysən Sadıqlı. Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2013
2. Elman Guliyev. Haydar Aliyev ve türk dünyası. Bakü, 2023
3. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2009
4. Heydər Əliyev və ədəbiyyat məsələləri. Xalq qəzeti, 19-25 iyun 1998-ci il
5. Heydər Əliyev və türk dünyası. Mədəniyyət qəzeti, 3 aprel 2013-cü il
6. M.Kaşgari. Divanü lüğət-it türk, I cild, Bakı. 2006
7. Mahirə Hüseynova. Missiya. Bakı, 2019

14. 09. 2023

29.09. 2023